

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

FAKÜLTƏ: İXTİSASARTIRMA

KAFEDRA: “Daxili işlər orqanlarında əməliyyat-axtarış fəaliyyəti”

**Şəhər, rayon nəqliyyatda polis orqanlarının rəhbər
vəzifəli əməkdaşları üçün**

MÜHAZİRƏ

MÖVZU: "Daxili işlər orqanlarında fəaliyyətin mənəvi-psixoloji təminatı"

**vaxt – 4 saat
mühazirə – 2 saat
seminar – 2 saat**

Tərtib etdi:

**Kadrlar şöbəsinin psixoloqu,
polis mayoru**

Rasif Müzəffərov

B A K I - 2021

MÖVZU

“Daxili işlər orqanlarında fəaliyyətin mənəvi-psixoloji təminatı”

PLAN:

GİRİŞ

Sual 1. Mənəvi – psixoloji təminatın mahiyyəti və onun quruluşu.

Sual 2. Tərbiyəvi işi mənəvi-psixoloji təminatın komponenti kimi.

Sual 3. DİO əməkdaşlarının fəaliyyətində psixoloji və sosial işin mahiyyəti, məqsəd və vəzifələri.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. “Daxili işlər orqanlarında fəaliyyətin mənəvi-psixoloji təminatı üzrə” Təlimat. 28.08.2010-cu il 536 sayılı əmr.
2. “Daxili işlər orqanları əməkdaşlarının etik davranış kodeksi”nin təsdiq edilməsinə dair DİN-in 08.04.2008-ci il tarixli 130 sayılı əmri.
3. “DİO rəhbərinin fəaliyyətində pedaqogika” fəənnindən mühazirələr toplusu. Ümumi kitabxana, 2016.
4. Limunət Əmrahlı. Psixoloji xidmətin əsasları. Bakı, 2006.
5. B.H.Əliyev., R.V.Cabbarov. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 2001

GİRİŞ

Daxili işlər Nazirliyinin aparatında, orqan və hissələrində, təhsil və tibb müəssisələrində gündəlik şəraitdə və fəvqəladə hallar zamanı əməliyyat-xidməti fəaliyyətin mənəvi-psixoloji təminatının təşkili və hüquqi əsaslarını müəyyən etmək məqsədi ilə DİN-in 28 avqust 2010-cu il tarixli 536 sayılı əmri ilə “DİN-in fəaliyyətinin mənəvi-psixoloji təminatı üzrə” Təlimatı təsdiq edilmişdir.

Əməliyyat-xidməti fəaliyyətin mənəvi-psixoloji təminatı Nazirlik sistemində kadr təminatının tərkib hissəsi olmaqla özündə tərbiyəvi, psixoloji, sosial, mədəni-maarifləndirmə işlərini, şəxsi heyət arasında xidməti intizamın və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi üzrə fəaliyyəti ehtiva edir.

Mənəvi-psixoloji təminatın hüquqi əsasları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamları, DİN-in normativ-hüquqi aktlarından ibarətdir.

Mühazirədə mənəvi-psixoloji təminat anlayışı, quruluşu, komponentləri haqqında məlumat əldə olunmaqla, DİO əməkdaşlarının tərbiyələndirilməsi və psixoloji dayanıqlığının artırılması istiqamətində aparılan işlər barədə geniş şəkildə izah verilmişdi.

Sual 1.

Mənəvi – psixoloji təminatın mahiyyəti və onun quruluşu.

Mənəvi–psixoloji təminat - hərbi qulluqçuların, o cümlədən polis əməkdaşlarının mənəvi cəhətlərini qorumağa yönəlmiş tədbirlər sistemidir. Hərbi (döyüş) əməliyyatlara əsas dəstək növlərindən biridir. Burada tədbirlər sisteminin əsasını ideoloji iş (təbliğat və təşviqat), əməkdaşların psixoloji hazırlığı təşkil edir.

Mənəvi-psixoloji vəziyyət 2 əsas komponentdən ibarətdir. 1) əxlaqi (mənəvi) və 2) psixoloji komponent.

Əxlaqi komponent dedikdə - özünə əxlaqi yetkinlik, əxlaqi münasibətlər və mənəvi dərkətmə kimi bir sıra elementləri daxil edir.

Mənəvi-psixoloji vəziyyətin **psixoloji komponenti** əxlaqi komponentdən fərqli olaraq daha dinamikdir. Onun məzmununun formalaşması ətraf mühitin dəyişkən və mühüm faktorlarının təsiri ilə baş verir.

Hərbi qulluqçuların və DİO əməkdaşlarının mənəvi-psixoloji vəziyyətinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi üçün sistemli yanaşma tətbiq olunur. Bura sosial siyasi, əxlaqi, psixoloji və peşəkar göstəricilər daxildir.

Lakin göründüyü kimi bu göstəricilər öz özlüyündə qiymətləndirici nəticələr əldə etmək üçün yetərli deyil. Bunun üçün xüsusi kriteriyalardan istifadə etmək vacibdir. Onun funksiyası hərbi qulluqçunun mənəvi-psixoloji vəziyyətinin dayanıqlılığını müəyyən etməkdən ibarətdir. Müasir hərbi psixologiya şəxsi heyətin qarşıya qoyulmuş tapşırıqlarını yerinə yetirməsinə hazırlıq dərəcəsinin və mənəvi-psixoloji vəziyyətinin asılı olduğu 3 əsas amillər qrupunu ayırd edir:

- **Ümumi əhəmiyyətli faktorlar;**
- **Xüsusi faktorlar;**
- **Daxili faktorlar.**

Ümumi əhəmiyyətli faktorlar – şəxsi heyətin şüuruna obyektiv olaraq və daima təsir edən faktorlardır. Bura aiddir: sosial – siyasi, maddi – texniki, hərbi – peşəkar və gündəlik faktorlar.

Xüsusi faktorlar – konkret birləşmələrin xidməti – döyüş fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini əks etdirir. Məlumdur ki, suda və ya quruda, “qaynar nöqtələrdə”

və ya müxtəlif iqlim şəraitlərində tapşırıq yerinə yetirən hərbi qulluqçular, o cümlədən polis əməkdaşları özlərini müxtəlif cür hiss edirlər

Daxili faktorlar - əsasən şəxsi heyət və kollektiv (qrup) daxili aspektləri özündə əks etdirir. Bura hərbi qulluqçunun şəxsiyyətinin psixoloji xüsusiyyətləri, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin xarakteri, nizam-intizam və funksiyanal münasibətlər daxildir.

Mənəvi-psixoloji təminatın quruluşu mənəvi-əxlaqi, psixoloji, sosial və mənəvi-etik komponentləri özünə daxil edən mənəvi faktorun daxili elementlərindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu baxımdan mənəvi-psixoloji təminatın quruluşu bir biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan 9 istiqamətdə əks olunur.

1) Mənəvi-psixoloji təminat - əməliyyat-xidməti vəzifələrin uğurla yerinə yetirilməsinin şərtlərindən olan şəxsi heyət arasında sağlam mənəvi-psixoloji durumun formalaşdırılması, qorunması, zəruri hallarda bərpa olunması üzrə fəaliyyətdir.

2) Mənəvi-psixoloji durum - əməkdaşların reallığa, xidmətə münasibətinin, qarşıya qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirməyə hazırlıq səviyyəsinin göstəricisi, əxlaqi keyfiyyətlərinin və psixoloji xüsusiyyətlərinin məcmuyudur.

3) Şəxsi heyətin əməliyyat-xidməti fəaliyyətə mənəvi-psixoloji hazırlığı - əməkdaşların qarşıya qoyulmuş vəzifələrin müsbət və keyfiyyətli həllinə, ekstremal şəraitdə mümkün çətinlikləri dəf etməyə hazırlığını, fəallığını, marağını və səfərbərliyini əks etdirən mənəvi və psixoloji vəziyyətidir.

4) Şəxsi heyətin psixotraumatik faktorlara qarşı mənəvi-psixoloji dözümlülüyü - əməkdaşların istənilən şəraitdə yüksək funksional aktivliyi qoruyub saxlamaq və qarşıya qoyulmuş vəzifələri uğurla yerinə yetirmək bacarığını müəyyən edən şəxsi keyfiyyətlər sistemidir (biliyi, səriştəsi, peşə verdişləri, baxışları, inamı, motivləri, qarşıya qoyduğu məqsəd, xarakterik xüsusiyyətləri).

5) Kollektivdə sosial-psixoloji mühit - fərdlərarası münasibətlərin keyfiyyət göstəricisi olmaqla, qurum daxilində əməkdaşın şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafına, birgə səmərəli fəaliyyətinə müsbət və ya mənfi təsir göstərə bilən əxlaqi və psixoloji faktorların məcmuyudur.

6) Tərbiyəvi iş - əməkdaşlarda əməliyyat-xidməti fəaliyyət üçün zəruri olan peşəkar və əxlaqi keyfiyyətlər kompleksinin formalaşdırılması üzrə məqsədyönlü fəaliyyətdir.

7) Psixoloji iş - mənəvi-psixoloji təminatın bir növü olaraq, əməkdaşlarda peşəkarlıq üçün əhəmiyyət kəsb edən şəxsi psixoloji keyfiyyətlərin, psixoloji dayanıqlığın və əməliyyat-xidməti vəzifələri effektiv yerinə yetirməyə hazırlığın formalaşdırılmasına yönəlmiş fəaliyyətdir.

8) Sosial iş - mənəvi-psixoloji təminatın bir növü olaraq, əməkdaşların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş dövlət sosial müdafiəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsinə və bu əsasda şəxsi heyətin əməliyyat-xidməti vəzifələri effektiv yerinə yetirməsi üçün zəruri şəraitin yaradılmasına yönəlmiş fəaliyyətdir.

9) Mədəni-maarifləndirmə işi - mənəvi-psixoloji təminatın bir növü olaraq, əməkdaşlarda bədii incəsənət və mədəniyyət vasitələri ilə mənəvi-estetik və mənəvi-psixoloji keyfiyyətlərin formalaşdırılmasına yönəlmiş fəaliyyətdir.

DİN-in 28 avqust 2010-cu il tarixli 536 sayılı “DİO-da fəaliyyətin mənəvi-psixoloji təminatı üzrə” Təlimatın təsdiq edilməsinə dair əmrinə əsasən **mənəvi-psixoloji təminatın subyektləri** Azərbaycan Respublikası və Naxçıvan MR-nın daxili işlər nazirlikləri aparatının struktur qurumlarının, təhsil və tibb müəssisələrinin, şəhər, rayon, xətt polis orqanlarının rəisləri, nizami polis hissələrinin komandirləri və onların müavinləri, şəxsi heyətlə iş qurumlarının (şöbə, bölmə) rəisləri, ərazi orqanlarının şöbə və bölmə rəisləri (baş idarələrdə idarə statuslu xidmətlərin rəisləri), kadr aparatının əməkdaşları, taqım, bölük, tabor komandirləri, rəislərin şəxsi heyətlə iş üzrə köməkçiləri, rəhbərlik tərəfindən mənəvi-psixoloji təminatın təşkili funksiyaları həvalə edilmiş digər vəzifəli şəxslərdir. Mənəvi-psixoloji təminata təşkilati-metodiki rəhbərliyi və əlaqələndirici orqan funksiyasını Şəxsi Heyətlə İş İdarəsi həyata keçirir.

Mənəvi-psixoloji təminatın həyata keçirilməsi məqsədilə orqan və hissələrdə muzeylər, kitabxanalar; mühazirə qrupları; mobil psixoloq qrupları və s. yaradıla bilər.

Mənəvi-psixoloji təminatın həyata keçirilməsi üçün aşağıdakılardan istifadə olunur:

- ✓ daxili işlər orqanlarının tarix muzeyləri;
- ✓ psixoloji bərpa kabinetləri;
- ✓ psixoloji bərpa işlərində istifadə olunan avadanlıqlar və cihaz-proqram kompleksləri;
- ✓ poliqrafiya avadanlıqları;
- ✓ muzey ekspozisiyaları;
- ✓ kitabxanaların kitab fondları;
- ✓ texniki məlumat və təbliğat vasitələri;
- ✓ əyanl vəsaitlər (əyani təşviqat vasitələri, divar qəzeti, səyyar əyani təşviqat vasitələri), orqan və hissələrin interyerinin bədii-əyani tərtibatı.

Sual 2.

Tərbiyəvi iş mənəvi-psixoloji təminatın komponenti kimi.

Tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsinin prinsipial məsələsi, onun üstünlüyü, ictimai həyatın başqa amilləri içərisində rolu və yeri şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı məsələsidir. Tərbiyənin aparıcı rolunu təmin etmədən cəmiyyətin mənəvi sağlamlaşdırılması mümkün deyil. Təcrübə göstərir ki, məhz tərbiyəsizlik, lazımı siyasi, əxlaqi, pedaqoji və başqa mədəniyyətin yoxluğu cəmiyyətin mühüm problemlərinin həllinə maneçilik törədir. Mənəviyyətin zəifləməsi çox vaxt insanın həyatını dərin mənadan məhrum edir, onu fəal surətdə dəyişməyə mane olur.

Tərbiyəvi iş – əməkdaşlarda əməliyyat-xidməti fəaliyyət üçün zəruri olan peşəkar və əxlaqi keyfiyyətlər kompleksinin formalaşdırılması üzrə məqsədyönlü fəaliyyətdir.

Tərbiyə cəmiyyətin inkişafına təsir edir. Öz növbəsində, cəmiyyət tərbiyə üçün imkan yaradır. Tərbiyənin istiqaməti, xarakteri istehsal qüvvələrinin inkişafının səviyyəsinə və istehsal münasibətlərinin xarakterinə uyğun gəlir. Buna görə tərbiyənin konkret tarixi xarakteri vardır. İqtisadi-ictimai formasiyaların tiplərinin dəyişməsi tərbiyə tiplərinin dəyişməsinə gətirib çıxarır: ictimai münasibətlərin dəyişməsi ilə tərbiyənin məqsəd və vəzifələri dərinlən dəyişir. Cəmiyyətin sosial şəraiti də tərbiyənin xarakterini dəyişir və insanın şüuruna, əxlaqına təsir edir.

Tərbiyə nəzəriyyəsi, pedaqogika elminin mühüm sahəsi olub, tərbiyə prosesinin mahiyyətini, məzmununu, metodlarını və təşkili məsələlərini öyrənir.

Tərbiyənin vəzifələri:

- şüurlu tələblərin formalaşması;
- insanlara humanist münasibətlərin tərbiyə olunması;
- şüurlu intizamın tərbiyə olunması;
- əməksevərlik və qənaətçilliyin tərbiyəsi;
- fiziki cəhətdən sağlam inkişaf etmiş insan tərbiyəsi;

Daxili işlər orqanları əməkdaşlarının tərbiyəsi ilə bağlı xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- tərbiyə obyektini yaşlı insanlardır;
- tərbiyəçi rolunda müəyyən hüquqi səlahiyyətlərə malik olan rəislərdir;
- tərbiyə xüsusi qarşılıqlı əlaqələr şəraitində həyata keçirilir (Təlimatlar və Nizamnamələr);

- tərbiyə peşəkar keyfiyyətlərin formalaşmasını nəzərdə tutur (xidmətlə bağlı).

Pedaqogikada «tərbiyə» anlayışı geniş və dar mənalarda, habelə pedaqoji mənada işlənir.

Geniş sosial mənada tərbiyə yaşlı nəslin yığılmış təcrübəsinin sonrakı nəsle verilməsidir. Təcrübə dedikdə, insanlara məlum olan biliklər, bacarıq, təfəkkür tərzini, mənəvi, əxlaqi, hüquqi normalar nəzərdə tutulur. Tərbiyə tarixi xarakterə malikdir. O, cəmiyyətin yaranması ilə yaranıb, onun həyatının üzvi hissəsini təşkil edib və cəmiyyət mövcud olduqca, o da olacaq. Məhz buna görə tərbiyə ümumi və əbədi kateqoriyadır.

«Tərbiyə» anlayışı geniş sosial mənada onun konkret sosial, həm də pedaqoji mənasına az aydınlıq gətirir. İş ondan ibarətdir ki, tərbiyə ilə, yəni yığılmış təcrübənin verilməsi ilə nəinki peşəkar pedaqoqlar xüsusi təhsil məktəblərində bu işlə məşğul olurlar, müasir cəmiyyətdə tərbiyə istiqamətində bütöv bir institutlar kompleksi məşğul olur: ailə, kütləvi informasiya vasitələri, ədəbiyyat, incəsənət kollektivləri, hüquq-mühafizə orqanları. Buna görə ümumi «tərbiyə» anlayışı konkretləşdirilməlidir.

Sözün dar mənasında «tərbiyə» dedikdə, insana müəyyən bilik, dünyagörüş, əqidə və mənəvi dəyərləri formalaşdırmaq məqsədilə məqsədyönlü təsir nəzərdə tutulur. Tərbiyəni belə başa düşdükdə, bir sıra mürəkkəb suallar meydana çıxır: ictimai institutlardan hansı daha çox tərbiyəyə görə məsuliyyət daşıyır? Yalnız məktəbi və müəllimləri tərbiyədəki uğursuzluqlara görə ittiham etmək düzgündürmü? Nəzərə alaq ki, bir çox sosial institutların imkanları və tərbiyəvi təsir dərəcəsi təlim-tərbiyə idarələrinin məhdud imkanlarından artıqdır.

Pedaqoji mənada tərbiyə kollektivlərin, tərbiyəçilərin tərbiyə olunana xüsusi, məqsədyönlü idarəolunan təsiridir. Bu təsir onda lazımi keyfiyyətlərin formalaşması məqsədilə edilir və bütün təlim-tərbiyə prosesini əhatə edən təhsil müəssisələrində həyata keçirilir.

Tərbiyə şəxsiyyətin formalaşmasına və inkişafına təsir edən əsas amillərdən biridir. Bütün amillər bir-biri ilə bağlıdır və bir-birindən asılıdır.

Biz tərbiyənin başqa amillərlə olduğu qarşılıqlı təsiri haqqında danışarkən, onun, məsələn, belə prinsiplərinə istinad edirik: fəaliyyət prosesində tərbiyə, kollektiv və kollektiv vasitəsilə tərbiyə, tərbiyəyə fərdi yanaşma və s.

İrsin və mühitin təsiri tərbiyə ilə nizamlanır. Tərbiyəvi təsirin effektivliyi rəhbərliyin məqsədyönlüyündə, sistemliyində və peşəkarlığındadır. Tərbiyənin zəifliyi ondan ibarətdir ki, o, insanın şüuruna əsaslanır və onun iştirakını tələb edir, ancaq irs və mühit, şüur iştirak etmədən və təhtəl şüur tərzdə təsir edir. Tərbiyənin insanın formalaşmasında rolu, yeri, imkanları bununla müəyyən edilir.

Tərbiyə prosesinin bir sıra xüsusiyyətləri var:

1. Bu məqsədli prosesdir: tərbiyəçi tərbiyəvi işin məqsədini müəyyən etməlidir (ayrıca məqsəd, məqsəd kompleksi, məqsəd sistemi). Bu zaman məqsədin tərbiyə olunana yaxın və aydın olması əhəmiyyətlidir. Tərbiyə prosesi məhz məqsəd birliyi ilə onlara çatmaq üçün birgə çalışmaqla xarakterizə edilir.

2. Tərbiyə prosesi çoxamillidir: onda bir çox onun mürəkkəbliyini şərtləndirən obyektiv və subyektiv amillər təzahür edir. Onların əsasları cədvəldə göstərilmişdir.

Obyektiv amillər:	Subyektiv amillər:
<ul style="list-style-type: none">- sosial mühit- fəaliyyətin təşkili və şərait- müəyyən maddi bazanın olması- ətrafın təsiri- tərbiyənin səviyyəsinin qiymətləndirilmə meyarları	<ul style="list-style-type: none">- şəxsin fərdi və yaş xüsusiyyətləri- tərbiyəçinin peşə keyfiyyətləri və onun otoriteti- tərbiyəçinin işi ilə bağlı təjribəsi- tərbiyəyə və tərbiyə etdiyi şəxslərə münasibəti

DİO-da idarəetmə fəaliyyətinin əsas subyektivi DİO rəhbəri olduğuna görə burada onun işinin motivləri, məqsədləri və vəzifələri əsas yer tutur. Bu fəaliyyətin məzmununu sosial və sosial psixoloji-pedaqoji amillərlə müəyyən edilir.

Sosial amillər DİO rəhbərinin cəmiyyətdəki mövqeyi və funksiyalarını, cəmiyyətin DİO-nun qarşısına qoyduğu tələbləri aid etmək olar. Sosial psixoloji-pedaqoji amillərə gəldikdə, buraya ətrafdakı insanların DİO rəhbərinin şəxsiyyəti və fəaliyyəti ilə bağlı gözləmələrini aid etmək olar.

Əməkdaşların təlim və tərbiyəsinin mürəkkəb vəzifələrinin uğurla yerinə yetirilməsi DİO rəhbərindən, onun inamından, peşə ustalığından, mədəniyyətindən həlledici dərəcədə asılıdır.

DİO rəhbərinin idarəetmə ilə bağlı fəaliyyəti müvəffəqiyyətlə yerinə yetirməsi onun öz qarşısında duran tərbiyə ilə bağlı funksiyaları necə həyata keçirməsindən asılı olur. Rəhbərin idarəetmə fəaliyyətinin təhlili göstərir ki, bu fəaliyyət bir-biri ilə sıx bağlı olan bir sıra funksiyalardan ibarətdir. Həmin funksiyaların DİO rəhbəri tərəfindən həyata keçirilməsi əməkdaşların tərbiyəsini, onlarda şəxsiyyətin formalaşmasını təmin edir.

Tərbiyə prosesi çoxfunksiyalı prosesdir. Buna görə onun subyektləri özlərinin fəaliyyətində aşağıdakı funksiyaları reallaşdırırlar:

1. formalaşdırıcı-inkışafetdirici;
2. kommunikativ-öyrədici;
3. təşkilatçılıq;
4. səfərbərlik;
5. profilaktiki;
6. özünütərbiyəyə məcbur etmə.

Formalaşdırıcı–inkışafetdirici funksiya. Onun mahiyyəti əməkdaşlarda yeni peşəkar və şəxsi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasında və onların inkışafındadır. O, tərbiyə prosesinin əsas, aparıcı funksiyasıdır. Onun reallaşdırma dərəcəsi tərbiyəvi işin bütünlükdə keyfiyyətini və effektivliyini müəyyən edir.

Kommunikativ-öyrədici funksiya bir tərəfdən rəhbərin kommunikativ fəaliyyətinin təşkili, digər tərəfdən onun əməkdaşlara zəruri məlumatlar verməsi ilə bağlıdır. Rəhbərin kommunikativ fəaliyyətinin düzgün qurulması istər təlim, istərsə də tərbiyə sahəsindəki bütün peşəkar-pedaqoji məsələləri səmərəli şəkildə həll etmək imkanı verir. Kommunikativ funksiyanı həyata keçirmək üçün rəhbər əməkdaşlarla (kollektivlə) tez və asanlıqla işgüzar əlaqə yaratmağı bacarmalıdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz funksiyalar, xüsusilə kommunikativ funksiya olmasa rəhbər özünün **təşkilatçılıq funksiyasını** keçirə bilməz. Təşkilatçılıq funksiyası çoxcəhətlidir. Onlardan aşağıdakıları xüsusilə qeyd etmək lazım gəlir:

- kollektivi təşkil etmək;
- müxtəlif formalı tərbiyə işlərini təşkil etmək;
- maddi bazanı təşkil etmək.

Təşkilatçılıq funksiyasını müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək üçün rəhbərin bir sıra zəruri pedaqoji bacarıqlara malik olması lazım gəlir.

Tərbiyə prosesində habelə **səfərbərlik funksiyası** da həyata keçirilir. Onun mahiyyəti konkret şəraitdən asılı olaraq lazımı cari məsələləri həll edərkən əməkdaşların hərəkətləri və davranışlarının təmin olunmasından ibarətdir.

Göstərilən funksiyayı yerinə yetirərkən həll olunan vəziyyət, şəraitlə əlaqədar məsələlərin xarakteri əməkdaşlara güclü emosional təsir göstərən vasitə və metodların xüsusi əhəmiyyətini müəyyən edir.

Tərbiyə subyektləri **profilaktika funksiyasını** yerinə yetirirlər. Mahiyyəti əməkdaşların davranışdakı səhv addımlardan, düzgün olmayan hərəkətlərdən, əxlaqsızlıqdan çəkindirsin, onun sonrakı hərəkətlərinə düzəliş verməsindən ibarətdir. Həmin funksiyanın reallaşması əsasən rəhbər tutulan sənədlərin norma və qaydalarına, habelə peşəkar fəaliyyətə verdikləri tələblərin izahı ilə yerinə yetirilir.

Tərbiyəvi prosesin gedişində habelə əməkdaşların **özünü tərbiyəyə məcbur edən funksiya** da reallaşdırılır. Bu funksiya əməkdaşların öz şəxsiyyətlərinin formalaşmasına söylərinin dəstəkləməsindən ibarətdir.

Əməkdaşların fəaliyyəti tərbiyəvi cəhətdən o zaman səmərəli xarakter daşıya bilər ki, həmin fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün kollektiv üzvlərinin birgə səyi təmin olunsun.

Hər bir funksiyanın özünəməxsus xüsusiyyətlərinə baxmayaraq, peşəkar psixoloji-pedaqoji proses zamanı onların hamısı birlikdə özlərini ifadə edirlər. Belə ki, formalaşdırıcı-inkışafetdirici funksiyanın imkanlarını inkişaf etdirərkən, eyni zamanda bütün başqa funksiyalar da həyata keçirilir. Eyni zamanda bu funksiyaların hər birinin ayrılması tərbiyəçiyə (rəhbərə) onların mahiyyətini, vəzifələrini və həyata keçirilməsi şəraitini dəqiq müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Peşə tərbiyəsinin obyektı daxili işlər orqanlarının müxtəlif kateqoriyalı əməkdaşları, qrup və kollektivləridir. Onların səyləri nəticəsində peşə ilə bağlı vəzifələr yerinə yetirilir. Tərbiyə işi işgüzar, mənəvi psixoloji iqlim, mütəşəkkil, konfliktsizlik, obyektiv qrup və şəxsi rəy, bütün kollektiv üzvlərini həll edilən vəzifələrin yerinə yetirilməsinə yönəltmək kimi problemləri həll edir.

Tərbiyəçilərin (rəhbərin) və tərbiyə olunanların (əməkdaşların) mürəkkəb qarşılıqlı, əhəmiyyətli əlaqə və münasibətləri vardır, onlar daim təzahür edir və qanunauyğun xarakter daşıyır.

Peşə tərbiyəsi prosesinin ən mühüm tərkib hissələrindən biri onun məzmunudur. Bu tərbiyəvi işin məqsəd və vəzifələri ilə müəyyənləşdirilir. Peşə tərbiyəsinin məzmunu dedikdə, əməkdaşların qoyulmuş məqsəd və vəzifələrə müvafiq əldə edilməli bilik, bacarıq, inam, vərdiş və sabit davranış vərdişləri nəzərdə tutulur.

«DİO-da fəaliyyətin mənəvi-psixoloji təminatı üzrə» Təlimatın 26-cı bəndinə əsasən əməkdaşlarının peşə tərbiyəsində əsas istiqamətlər aşağıdakıları göstərmək olar:

1. vətənpərvərlik tərbiyəsi;
2. peşə tərbiyəsi;
3. hüquqi tərbiyə;
4. mənəvi-əxlaqi tərbiyə;
5. fiziki tərbiyə və s.

Əməkdaşların **vətənpərvərlik** ruhunda tərbiyəsi şəxsiyyətin formalaşmasına və inkişafına, fəaliyyətin müxtəlif sahələrində peşə vəzifələrinin uğurla yerinə yetirilməsinə istiqamətlənib. Bu tərbiyə istiqaməti əməkdaşlarda yüksək vətənpərvərlik şüurunun, əsl vətəndaşlıq mövqeyinin, qanunçuluğun, ictimai asayişin, insanların hüquq və azadlıqlarının, qanuni mənafelərinin təmin edilməsi kimi şəxsi keyfiyyətlərin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdir.

Peşə tərbiyəsi. Hər bir insanın həyatında əməyin mühüm rolu vardır. Müasir həyat əməyə yaradıcı yanaşmağı bacaran, bilikli, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasını tələb edir. Əmək tərbiyəsinin məqsədi əməkdaşlara xidməti

vəzifələrin peşəkar səviyyədə yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan keyfiyyətləri formalaşdırmaqdır.

Hüquqi tərbiyə əməkdaşların şüuruna və psixikasına onlarda sabit hüquqi təsəvvür, inam, hisslər, bacarıq və vərdiş formalaşdırıb, gündəlik həyatda və işdə istifadəsi üçün onlara edilən məqsədyönlü, sistematik təsirdir. İdeya – mənəvi tərbiyənin mühüm komponentlərindən biri hüquq tərbiyəsidir. Şəxsiyyətin ahəngdar və azad inkişafı optimal şəkildə o vaxt həyata keçirilir ki, həmin inkişaf cəmiyyətin xarakterinə, ictimai yaşayış qaydalarına uyğun gəlir. İnsanların həyat və fəaliyyətini nizama salan qaydaların hər bir cəmiyyətdə olması zəruridir. Əməkdaşların bu qaydaları bilməsi və həmin qaydaları mühafizə etməsi vacibdir. Hüquqi mədəniyyət inkişafa təsir edən qanunların möhkəmlənməsinə şərait yaradır.

Mənəvi-əxlaqi tərbiyə sosial-mədəni dəyərlərin qiymətləndirilməsinə, müasir mədəniyyəti dərk etməyə, bütöv dünyagörüşün formalaşmasına yönəlib. O, ümumbəşəri və milli-əxlaqi dəyərlərin, peşə borcunun dərk olunması və gündəlik həyatın əxlaqi normalarının formalaşması əsasında həyata keçirilir. Əxlaq insanların davranış, yaşayış normaları və qaydalarıdır.

Fiziki tərbiyənin məqsədi əməkdaşların sağlamlığının qorunması, onlarda fiziki qüvvənin inkişaf etdirilməsi, dözümlüyn, düzgün və müxtəlif vəziyyətlərdə hərəkət etmək qabiliyyətinin, möhkəm iradənin, psixoloji keyfiyyətlərin formalaşmasıdır. Fiziki tərbiyə məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil proses olub, əməkdaşların sağlamlığını təmin etməyə, onların fiziki qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə, mütəhərrik vərdişlərin və bacarıqların formalaşmasına xidmət edir.

DİO əməkdaşında zəruri müsbət keyfiyyətləri formalaşdırmaq üçün onun şüuruna, hisslərinə, iradəsinə məqsədyönlü tərbiyəvi təsir vasitələrinə **inandırma** deyilir.

İnandırma vasitələri ilə rəhbərlər polisində fəaliyyəti ilə bağlı müəyyən əxlaqi-etik prinsipləri izah edir, onların mahiyyətini başa salırlar. İnandırma yalnız sözlə deyil, təcrübə fəaliyyəti, nümunə vasitəsilə də həyata keçirilir, əməkdaşların ağına və qəlbinə təsir göstərir, onlarda öz hərəkətlərinə məsuliyyətlə yanaşmaq, bunları

mövcud qaydalarla müqayisə edib, nəticə çıxarmaq, həyata düzgün baxış və s. keyfiyyətləri formalaşdırırlar.

İnandırma aşağıdakı vasitələrlə həyata keçirilir:

1. *siyasi məlumatlar (xülasə və tematik növləri istifadə edilir);*
2. *kinofilm və bədii əsərlərin müzakirəsi;*
3. *nümunə (ən təsirli vasitə).*

Rəğbətləndirmə və cəza metodları.

DİO əməkdaşı yaxşı xidməti hərəkəti üçün rəğbətləndirilir, pis işi və ya hərəkəti üçün rəhbər tərəfindən cəzalandırılır. Rəğbətləndirmə və cəzanın tərbiyəvi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, rəğbətləndirmə əməkdaşı xarakter və davranışında, onun daxili aləmində müsbət keyfiyyətlərin təşəkkülünə, cəza isə onun əməli işlərində, davranışında özünü biruzə verən mənfi hərəkətlərin aradan qaldırılmasına xidmət edir.

Rəğbətləndirmənin vasitələri: *tərifləmə, təşəkkür, mükafat və s.*

Cəzanın vasitələri: *məzəmmət etmək və ya danlamaq, töhmət vermək və s.*

Çalışma (tapşırıq) metodu DİO əməkdaşlarının tərbiyəsi ilə bağlı xidmətin elə təşkilini nəzərdə tutur ki, onlar əməkdaşın hüquqi şüurunu və iradəsini möhkəmlətsin, hisslərini inkişaf etdirdsin, müsbət sosial hüquqi təcrübəni formalaşdırsın, adekvat xidməti davranışın zəruri mənəvi və əxlaqi keyfiyyətlərini yaratsın.

DİO əməkdaşlarının tərbiyəsində çalışma metodunun əsas şərtləri aşağıdakılardır:

- *əməkdaşlar qarşısında xidməti ictimai əhəmiyyəti sisteməlik açıqlanmalıdır;*
- *əməkdaşlar davranışın müsbət nümunələrinə istiqamətlənməlidir;*
- *qanunların və normativ aktların tələblərinin bütün əməkdaşlar tərəfindən yerinə yetirilməsinə nail olmanın zəruriliyi;*
- *kollektivdə qarşılıqlı yardım, xeyirxah tələbkərlilik, əxlaqi və hüquqi normaların pozulmasına dözümsüzlük atmosferi yaradılmalıdır;*
- *hər vasitə ilə özünü tərbiyə səyləri stimullaşdırılmalıdır və s.*

Tərbiyə prosesində nümunə metodu DİO əməkdaşlarına nümunənin gücü ilə məqsədyönlü və sistematik təsiri nəzərdə tutur. Bu metodun təsirli olmasının şərtləri aşağıdakılardır:

- *xidməti vəzifələrin yerinə yetirilməsində qanunvericilik, nizamnamə və əxlaqi tələblərin riayət olunmasında DİO rəhbərinin yüksək şəxsi məsuliyyətinin təmin olunması;*

- *yaxşı göstəriciləri olan əməkdaşların xidməti fəaliyyət təcrübəsinin geniş təbliğatı və s.*

Tərbiyədə həvəsləndirmə metodu, xidməti vəzifələrin icrasında yüksək səviyyəli şüurluluq, təşəbbüskarlıq göstərən və yüksək nəticə əldə etmiş ayrı-ayrı əməkdaşların məişət və maddi stimullaşdırma üsul və vasitələri sistemidir. Bu metodun təsirli olmasının şərtləri:

- *məqsəduyğunluğu;*

- *həvəsləndirmənin əməkdaşların əsas vəzifələrinin həllinə tabe edilməsi;*

- *vaxtında olması;*

- *həddini bilmə;*

- *tətbiqində ardıcillıq;*

- *mənəvi və maddi növlərinin uyğunlaşdırılması;*

- *aşkarlığı;*

- *həvəsləndirmə motivlərinin düzgün ifadə edilməsi.*

Məcburetmə tərbiyə metodu kimi xidməti vəzifələrinə səhlənkar yanaşan, qanunları və intizamı pozan əməkdaşlara qarşı pedaqoji təsirlər sistemidir. Məcburetmənin məqsədi – əməkdaşı xidməti vəzifəni yerinə yetirməyə və davranışda mənfi cəhətləri yox etməyə sövq etməkdir. Məcburetmənin formaları aşağıdakılarla ifadə edilir:

- *qəti tələb (əmr);*

- *xəbərdarlıq (intizam məsuliyyətinə cəlb olunma haqqında);*

- *qadağan;*

- *tənbeh və s.*

Polis əməkdaşlarının peşəkar kimi formalaşmasında vacib vasitə özünütərbiyədir. Özünütərbiyə – xüsusi formaları, metodları, fəndləri və vasitələri olan mürəkkəb intellektual fəaliyyətdir.

DİO əməkdaşlarının tərbiyələndirilməsində istifadə olunan özünütərbiyə fəndləri aşağıdakılardır:

- *özünü inandırma;*
- *özünü tənqid;*
- *nümunələri rəhbər tutma;*
- *çalışma;*
- *özünü həvəsləndirmə;*
- *özünü məcburetmə və s.*

Tərbiyə metodlarının tətbiqində obyektivlik, reallıq, ədalətlik gözlənilməlidir.

Tərbiyənin forması – bu tərbiyə prosesinin zahiri ifadəsidir. O, tərbiyə prosesinin təşkilati tərəfini əks etdirir.

Tərbiyə prosesinin təşkilinin aşağıdakı müxtəlif formaları vardır:

- *xidməti hazırlıq məşğələləri;*
- *şəxsi həyatın iclası;*
- *əməkdaşların məlumatlandırılması;*
- *müəviriələr;*
- *mühazirə, söhbət, diskussiya, disputlar;*
- *fərdi söhbət;*
- *elmi-praktiki konfranslar;*
- *idman tədbirləri;*
- *divar qəzeti və s.*

Sadalanən tərbiyə formaları müxtəlif əsaslarla əməkdaşların peşə tərbiyəsi ilə bağlı vəzifələri həyata keçirərkən rəhbər tərəfindən tətbiq olunur.

Sual 3.

DİO əməkdaşlarının fəaliyyətində psixoloji və sosial işin mahiyyəti, məqsəd və vəzifələri.

Psixoloji xidmət işi dünya təcrübəsində artıq çoxdan tətbiq olunmaqla inkişaf etmiş ölkələrin bütün xidmət sahələrinin, o cümlədən Daxili işlər orqanları əməkdaşlarının fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır. Respublikamızda da bu sahədə son dövrlərdə aparılmış islahatlar və 07 dekabr 2018-ci il tarixdə ölkə başçısı tərəfindən qəbul olunmuş “Psixoloji xidmət” haqqında qanunun qəbul edilməsi buna bariz nümunələrdən sayılır. İnsan öz imkanlarını, bacarıqlarını, fərdiyyətini dərk etmə yolu ilə özünüreallaşdırmaya nail olur. Praktik psixologiyanın mövzusu da fərdlərin daxili potensialı, yaradıcı imkanları, şəxsiyyəti ilə bağlı olan məsələlərdən qaynaqlanır. **Praktik psixoloji xidmət - fərdin və ya qrupun daxili potensialını, yaradıcılıq imkanlarını, özünüdərk etmə və özünüreallaşdırma yollarını müəyyənləşdirməklə aktuallaşdırılmasına yönəldilən müvafiq biliklər, vasitələr, metodlar sistemidir.**

Xidmətə namizədlərin, sınaq müddəti keçənlərin və ayrı-ayrı əməkdaşların şəxsiyyətinin sosial-psixoloji vəziyyətinin öyrənilməsi, əməkdaşlarda peşəkarlıq üçün zəruri olan psixoloji keyfiyyətlərin formalaşdırılması, onların mənəvi-psixoloji durumunun, xidməti kollektivlərdə baş verən proseslərin və hadisələrin, həmçinin sosial-psixoloji mühitin öyrənilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsi, tərbiyəvi sahədə, xidməti intizamın və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi üzrə əməkdaşlarla aparılan işin psixoloji təminatının həyata keçirilməsi məqsədi ilə **“DİO-da fəaliyyətin mənəvi-psixoloji təminatı üzrə” Təlimatın bir fəslə (IV Fəsil)** məhz Psixoloji işin təşkili və aparılması qaydalarına həsr olunmuşdur.

Psixoloji xidmətin quruluşu və təşkili hər bir cəmiyyətin ictimai-siyasi, sosial-mədəni sahələri və təhsil sisteminin, o cümlədən DİO-nun fəaliyyətinin xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Bu sahələrin xarakterinə uyğun olaraq praktik psixoloqun fəaliyyətinin məqsəd və vəzifələri müəyyənləşir.

Psixoloji xidmət əməkdaşların özünüdərkini asanlaşdıran və onları özünüinkişafə yönəldən yardımçı sosial xidmət sahəsidir. Bu köməyi reallaşdıran

mütəxəssis - **praktik psixoloqdur**. Praktiki psixoloq fəaliyyətini praktik psixologiya elminin nəzəri əsasları üzərində qurur.

DİO-da psixoloji xidmətin təşkili vacib problemlərdəndir. DİO əməkdaşlarına psixoloji xidmət ümumilikdə psixoloji xidmətin bir sahəsi olub DİO-nun fəaliyyəti və onun subyektləri ilə (əməliyyatçı, təhqiqatçı, müstəntiq, YPX və PPX əməkdaşları və b.) bağlı problemlərin həllinə yönəldilir.

Bu baxımdan praktik psixoloqun fəaliyyətində qarşısında həlli vacib olan bir sıra mühüm vəzifələr qoyulur:

1. regional şəraitdə inkişafın psixometrik ölçülərini müəyyənləşdirməklə praktik psixoloji xidmətin metodikasını işləyib hazırlamaq;

2. inkişafın müxtəlif mərhələlərində yaş psixologiyası məsələlərinə ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və etnopsixoloji baxımdan yanaşaraq təhlil aparmaq, bu zəmində praktik xidmətin yollarını müəyyənləşdirmək;

3. şəxsiyyətin inkişafının dinamikasını izləməklə:

✓ hiss və emosiyaların, xarakterin, qabiliyyət və istedadın, iradənin, mənəvi keyfiyyətlərin, əxlaqi davranışın, intellektin, motiv və maraqların özünəməxsus xüsusiyyətlərinin korrelyasiyasını aparmaq;

✓ əməkdaşların insanlarla qarşılıqlı münasibətlərinin;

✓ sosial, əxlaqi, təlim motivlərinin;

✓ tərbiyəsinin, təliminin və təhsilinin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək;

✓ bu məsələlərin məzmununu araşdırmaqla nəticələrə görə münasib inkişafetdirici metodlar tətbiq etmək;

✓ ləngimə, yayınma və pozuntuların korreksiyasını aparmaq, psixoreabilitasiyaya nail olmaq;

Psixoloji xidmətin əsas prinsipləri

Psixoloji xidmətdə bir sıra **prinsiplərin** gözlənilməsi də tələb olunur. Psixoloji xidmət işi müxtəlif psixi hadisələrin öyrənilməsi və problemlərin aradan qaldırılması məqsədilə aparılır. Bu zaman istər psixikaya, istərsə şəxsiyyətə

psixoloji hadisələr kontekstindən yanaşılır. Psixika və davranış, şüur və fəaliyyət qarşılıqlı əlaqədə, mərhələdən-mərhələyə, yaş dövrləri üzrə öyrənilərək inkişaf etdirilir. Psixoloji xidmətin məqsədi bu münasibətlərin ümumi qanunauyğunluqlarını nəzərə almaqla nəticə çıxarmaqdır. Psixoloji aktın heç bir fraqmenti ayrılıqda izah olunmamalı, nə psixikanın, nə də şəxsiyyətin ob yektiv vəziyyəti kimi qəbul edilməməlidir. Son nəticə psixikanın və şəxsiyyətin inkişaf qanunları ilə korrelyasiya edilməlidir. Bu, **qanunauyğunluq prinsipidir**.

Psixoloji xidmətin nəticələri yalnız psixoloqun və kliyentin birgə fəaliyyətinin nəticələri ilə deyil, sosial, ictimai, tarixilik baxımından təhlil olunmalıdır. İctimai şəraitin məzmununu düzgün müəyyənləşdirməklə insanın fəaliyyət və davranışını, münasibət və rəftarını, hərəkətlərini öyrənmək, düzgün nəticə çıxarmaq lazımdır. Psixoloji faktı sosial hadisə kimi qəbul etmək olmaz. Psixoloji fakt özünün bioloji, fizioloji, antropoloji, konstitusional, apperseptiv spesifikliyini, müstəqilliyini qoruyub saxlayır, sosial təsirlərə görə parçalanmır. Bu məzmun ictimai-tarixi, filogenetik mahiyyət kəsb edir. Ona görə də **ictimailik** prinsipi psixoloji xidmət işində gözlənilməlidir.

Psixoloji proseslərin fizioloji nöqtəyi-nəzərdən izahında bu elmin bəzi metodlarının tətbiqi zərurəti yaranır. Məsələn, emosional proseslərin təbiəti öyrənilərkən bu hadisələri tamamilə psixoloji baxımdan izah etmək mümkün deyildir. Belə olan halda psixoloji xidmət fizioloji proseslərin öyrənilməsinə və korreksiyasına (terapiyasına) yönəldilir, nəticələr psixofizioloji as pektədən izah edilir. Bu halda psixoloji xidmətin effektivliyi təmin olunur. Fizioloji metodlar psixoloji xidmət üçün köməkçi rolunu oynasa da onların əhəmiyyətini inkar etmək olmaz. Beləliklə, **psixofizioloji prinsip** psixoloji xidmətin mühüm prinsipidir.

Psixoloji xidmətin məqsədi spesifik qanunauyğunluqların fərdi göstəricilərini üzə çıxarmaq, lazım gəl dikdə onların korreksiyasını aparmaqdır. Bu zaman yalnız statistik məlumatlara arxayın olmaq nəticələri etibarsız edir. Konkret fərdi halların dəqiq diaqnozu mü həüm şərtidir. Məsələnin bu istiqamətdə həlli psixoloji xidmətin **fərdilik prinsipini** zəruri edir.

İnsanı öyrətmə yolu ilə öyrənmək psixoloji xidmət işi üçün səciyyəvidir. Bu halda psixoloji xidmət pedaqojiləşdirilir. İşin göstərilən formada təşkili heç də

psixoloji metoddan imtina etmək deyil, sadəcə olaraq pedaqoji işlərin praktik psixologiyaya gətirilməsidir. Xüsusilə təhsilə psixoloji xidmətdə **pedaqoji prinsip** mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Psixoloji faktlar inkişaf prosesində öyrənilir. Psixikanın, şəxsiyyətin korreksiyası psixoloji xidmətin xüsusi sahəsidir. Ontogenezin ilk mərhələlərində psixikada, intellektə, şəxsiyyətdə, keyfiyyət dəyişmələri daha dinamik formada baş verir. Eyni zamanda bu inkişaf irsi-genetik mahiyyət kəsb edir. Bir sıra hallarda insanın fərdiliyi ilə yanaşı onun daşdığı enerji-informa siyasinin genetik məzmununu da öyrənmək zərurəti yaranır. Bu, ciddi şəkildə gözlənilməsi lazım gələn tələblərdən olub **genetik prinsiplə** bağlıdır.

Psixoloji xidmətdə uşağın məhsuldar fəaliyyətinin nəticələrindən geniş istifadə olunur. Bu işləri yalnız nəzəri baxımdan təhlil etmək onun məqsədinə uyğun gəlmir. Ona görə də psixoloji xidmət məhz məhsuldar fəaliyyət prosesində aparıldıqda nəticələr obyektiv olur. Bu, psixologiyada **şüurla fəaliyyətin vəhdəti prinsipi** kimi izah edilir.

Praktik psixologiyada nəzərə alınmalı olan prinsiplər çoxdur. Məsələn, müasir dövrdə humanizm, mədəni müxtəliflik, toleyrantlıq kimi prinsiplər aktualdır. Bu prinsiplərin hər biri aparılan işdə real nəticələrin əldə olunmasına kömək edir. Psixoloji prinsiplərin nəzərə alınması psixoloji yardım üçün müraciət edənlərin rahatlığına, əmin-amanlığına, psixoloji müdafiəsinə zəmin yaradır. Onlar üçün mənəvi-psixoloji təzlükəsizlik baxımından əlverişli olmaqla psixoloji xidmətdən daha effektiv, məqsədyönlü yararlanmasını təmin edir.

Psixoloji xidmət sahəsində istifadə olunan əsas metodlar.

Psixoloji metod - dedikdə bu elmin öz predmetini, mövzusunu tədqiq etmək üçün istifadə etdiyi yollar və vasitələrin məcmusu nəzərdə tutulur. Psixoloji metod- insan psixikasının, şəxsiyyət və şəxsiyyətlərarası münasibətlərin öyrənilməsi və korreksiyası yoludur. Bu yollar müxtəlif olmaqla psixika və psixoloji kateqoriyalar haqqında sistemləşdirilmiş, konkret, etibarlı məlumatların toplanması, üzə

çıxarılması, ümumiləşdirilməsi, təsnifləşdirilməsi kimi vəzifələrin həllinə xidmət edir. Tarixilik, quruluş baxımından iki qrupa bölünür.

1. Empirik metodlar.
2. Müasir metodlar.

Müşahidə, özünümüşahidə [özünüanaliz, özünütəhlil (introspeksiya)] və müşahibə empirik metodlardır. Onlardan hələ elmi psixologiyanın yaranmasına qədər də geniş istifadə edilmişdir. XIX əsrin II yarısında yeni tədqiqat metodlarının yaranması ilə bağlı olaraq empirik metodların nəticələri psixodiagnostik yollarla, xüsusilə eksperimentlə yenidən yoxlanılmağa başlandı. Bu yolla əldə olunmuş **psixoloji fakt** (dəlil) daha etibarlı sayılırdı.

Elmi psixologiyanın yarandığı ilk **struktur-funksional** mərhələdə istifadə olunan metodların predmeti konkret psixi hadisələr idi. İlk dəfə belə metodlar Halton, Elelmhols, Vundt, Jane, Ebbinhauz tərəfindən duyğuların, qavrayışın, hafizənin, intellektin öyrənilməsi üçün işlənmişdir (anket-sorğu, doldurma, eksperiment).

Hazırda psixoloji metodların çoxsaylı mürəkkəb formaları yaranmışdır və tədqiqatçılar həmin metodları təkmilləşdirməkdədirlər.

Müşahidə

Bu metod 4 mərhələdə aparılır.

1. Vacib faktların mühüm xüsusiyyətləri öyrənilir.
2. Fərziyyə formalaşdırılır.
3. Yoxlayıcı eksperimentdən istifadə olunur.
4. Nəticələr işlənir.

Hələ XIII əsrdə Rocer Bekon passiv müşahidəni fəal müşahidədən fərqləndirirdi. Müşahidə üçün xarakterik cəhət odur ki, burada da eksperimentdə olduğu kimi tədqiqatçı hər hansı faktı müəyyən edir. Həqiqətdə isə bir çox məsələlər nəzərdən yayınır.

Müşahidə metodu dedikdə, psixi hadisələrin cərəyanına müdaxilə edilmədən onu baş verdiyi təbii şəraitdə məqsədəuyğun və müntəzəm surətdə izləmək nəzərdə

tutulur. Bu metod psixoloji faktları öyrənmək, təsbit etmək üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müşahidə metodunun tətbiqi müxtəlif situasiyalarda müxtəlif tələblərlə həyata keçirilir. Məsələn, əməkdaşın iş prosesində müşahidə edərək öyrənmək olar.

Müşahidə metodu müəyyən şərtlərlə tətbiq olunur:

1. Müşahidə, psixodiagnostik məlumatın əldə edilməsinə yönəldilməlidir.
2. Öyrənilən hadisə barədə daha ətraflı məlumat əldə etmək üçün həmin hadisə müxtəlif şəraitdə nəzərdən keçirilməli, ona təsir edən bütün amillər ətraflı və dəqiq surətdə aydınlaşdırılmalıdır.
3. Müşahidə, mütəşəkkil və ardıcıl təşkil edilməlidir.
4. Müşahidələrin nəticələri dəqiq qeyd olunmalıdır.
5. Müşahidə və onun nəticələri müşahidəçidən ob yektivlik tələb edir.

Müşahidələr təsadüfi və sistemativ olmaqla iki yerə bölünür.

1. Təsadüfi müşahidə heç bir qaydaya tabe olmur. Psixoloq tərəfindən gündəlik həyat şəraitində aparılır. Alman nəticələr elmi biliklər formasında toplanır. Bu nəticələr psixoloqun fikirlərinə təsir göstərə bilər.
2. Sistemativ müşahidə planlı şəkildə aparılmaqla təbii müşahidədən adlandırılır. Sistemativ müşahidə vasitəsilə insanın davranışı gündəlik həyat şəraitində öyrənilərək nəticələrə görə protokollar tərtib olunur.

Müsahibə - söhbətlər

Bu metoddan psixoloji göstəriciləri müəyyənləşdirmək, mövqeləri, yanaşmaları, mülahizələri öyrənmək məqsədilə istifadə edilir. Söhbətlər-xüsusi plan əsasında aparılır. Veriləcək suallar əvvəlcədən müəyyənləşdirilir. Söhbətləri xüsusi məzmunlu şəkillər, əşyalar və digər obyektlər üzərində aparmaq olar.

Anket - sorğu

Sorğu zamanı intervyudən fərqli olaraq suallara yazılı cavablar alınır. Belə sorğular hər bir yaş dövründə aparıla bilər. Diagnostikanın məqsəd və vəzifələrindən asılı olaraq anket sorğusu müxtəlif məzmununda tərtib olunur. Şəxsiyyət və şəxsiyyətlərarası münasibətlərinin inkişaf səviyyəsini, məzmununu, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin xarakterik əlamətlərini, ünsiyyət mədəniyyətini və s.

müəyyənləşdirmək üçün sorğu əlverişli metoddur. DİO-da tərbiyə işinin təşkili vəziyyəti, əməkdaşlar arasında konfliktlər, kollektivin pedaqoji- psixoloji mühiti və digər məsələlərlə bağlı anket sorğularının aparılması təcrübəsi də geniş yayılmışdır.

Sosiometriya

Psixodiyagnostik metodlar içərisində sosiometriya (latınca-cəmiyyət (sosietos), yunanca - ölçmək (metriya) mühüm yer tutur. Bu və ya digər qrupda (kollektivdə, şöbə və bölmələrdə) əməkdaşlar arasındakı qarşılıqlı münasibətləri öyrənmək məqsədilə sosiometriyadan istifadə edilir. Sosiometriya Amerika psixoloqu C.Moreno tərəfindən işlənmişdir. Hazırda onun təkmilləşdirilmiş formaları geniş yayılıb.

Testləşdirmə

Testləşdirmə-psixoloji ölçmə mahiyyəti daşıyır. Testlərin hazırlanmasında bir sıra tələblərin gözlənilməsi vacib şərt olduğundan psixoloji xidmət işində təcrübəli mütəxəssislər tərəfindən hazırlanmış, yaxud modifikasiya olunmuş testlərdən istifadə edilir. Test hər şeydən əvvəl, etibarlı, əlverişli, standartlaşdırılmış formada olmalıdır. Onların işlənilməsi və istifadəsi məsələlərinin öyrənilməsi hər bir praktik psixoloqun mühüm vəzifələrindəndir. Testlər, nəzəri-psixoloji faktların təcrübə yolla sınaqdan keçirilməsi, qısa müddətdə dəqiq nəticələrin əldə olunması məqsədilə yaradılmışdır. Bu baxımdan onun tarixi psixologiyanın yaranma tarixilə eyniləşdirilir. Test- «sınaq», «yoxlama», «nümunə», «ölçmə» mənalarını bildirir.

Testləşdirməyə müvafiq olan sınaqlar hələ qədim dövrlərdən məlumdur. Mülki şəxslərin sınaqdan keçirilməsinə (orduya cəlb etmək üçün) oxşar olan testlər hələ 4000 il əvvəl Çində yaradılmışdır. Qədim Yunanıstanda düşünmək, mühakimə mədəniyyətini, fiziki kamilliyi, hərbi qabiliyyətləri müəyyən etmək üçün Platonun tətbiq etdiyi metodlar ilk sistemli nümunələr kimi elmə məlumdur.

Mənəvi-psixoloji təminatın bir komponenti olan **sosial işi** rəislər, rəisin şəxsi heyətlə iş üzrə (böyük) köməkçiləri təşkil edirlər. Sosial iş prosesində hüquqi, maliyyə, tibbi, təminat və s. hissələr öz səlahiyyətləri çərçivəsində iştirak edirlər.

Sosial iş aşağıdakı istiqamətlərdə aparılır:

- ✓ daxili işlər orqanlarının əməkdaşları və onların ailə üzvləri ilə;
- ✓ xidməti vəzifələri yerinə yetirərkən əlil olmuş əməkdaşlara, eləcə də onların, şəhid və həlak olmuş əməkdaşların ailə üzvlərinə sosial yardımın göstərilməsi;
- ✓ daxili işlər orqanlarının veteranları ilə.

Sosial iş aparılarkən aşağıdakı əsas məsələlərə diqqət yetirilir:

- əməkdaşların və mülki işçilərin, habelə onların ailə üzvlərinin dövlət sosial müdafiəsinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi;
- xidməti vəzifələri yerinə yetirərkən əlil olanların, onların, şəhid və həlak olanların ailə üzvlərinin dövlət sosial müdafiə tədbirlərinin həyata keçirilməsi və onlara əlavə sosial yardımın göstərilməsi;
- əməkdaşların və onların ailə üzvlərinin, xidməti vəzifələri yerinə yetirərkən əlil olanların, onların, şəhid və həlak olanların ailə üzvlərinin sosial-məişət və hüquqi vəziyyətinin öyrənilib müvafiq təkliflərin hazırlanması;
- sosial məsələlərlə bağlı qanunvericiliyin müddəaları barədə şəxsi heyətin məlumatlandırılması;
- əməkdaşlara və onların ailə üzvlərinə ünvanlı sosial və digər yardımın göstərilməsi;
- əməkdaşların və onların ailə üzvlərinin sosial məsələlərlə bağlı müraciətlərinin araşdırılması və qaldırılan məsələlərin mümkün həlli.
- qanunvericiliyə müvafiq olaraq əməkdaşlara və onların ailə üzvlərinə, xidməti vəzifələri yerinə yetirərkən əlil olanların, onların, şəhid və həlak olanların ailə üzvlərinə nəzərdə tutulmuş ödəmələrin və digər sosial zəmanətlərin vaxtlı-vaxtında verilməsini təmin etmək;
- xidməti vəzifələri yerinə yetirərkən şəhid, həlak və əlil olanların uşaqlarına hamiçilik;
- xidməti vəzifələri yerinə yetirərkən əlil olanlara, onların, şəhid və həlak olanların ailə üzvlərinə operativ sosial yardımlar və zəruri hallarda iş ilə təmin olunmalarında köməklik göstərmək, onlar üçün müalicə-sağlamlıq və reabilitasiya tədbirləri təşkil etmək;

- əməkdaşlara ayrılmış sosial yardımların tam şəkildə onlara çatdırılmasına nəzarəti təşkil etmək;
- əməkdaşlara, onları ailə üzvlərinə, xidməti vəzifələri yerinə yetirərkən əlil olanlara, onların, şəhid və həlak olanların ailə üzvlərinə hüquqi yardımlar göstərmək;
- mənəvi-psixoloji hazırlıq üzrə sosial mövzuda mühazirələr, seminarlar, söhbətlər və sual-cavab gecələri keçirmək;
- əməkdaşlardan, mülki işçilərdən, habelə onların ailə üzvlərindən sosial məsələlərlə bağlı daxil olmuş müraciətlərə baxmaq;

NƏTİCƏ.

Mühazirədə DİO əməkdaşlarının mənəvi-psixoloji təminatı üzrə Təlimatın komponentlərindən irəli gələn məsələləri barədə ətraflı izahlar verilmiş, mənəvi-psixoloji təminatın əsas komponentləri olan tərbiyə işi, psixoloji iş və sosial iş haqqında qısa məlumat verilmişdir.

Bildiyimiz kimi psixoloji xidmət işi əməkdaşların fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. DİO əməkdaşları öz fəaliyyətlərində bu və ya digər formada müxtəlif psixoloji gərginlik şəraitində işlədikləri üçün onların fəaliyyəti zamanı yaranmış peşə deformasiyaları və adaptasiya məsələləri psixoloji işin tərkib hissəsidir. Psixoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və tərbiyəvi təsir üsulları əməkdaşların fəaliyyətinə müsbət təsir göstərdiyi üçün mövzuda adları sadalanan vasitələr haqqında geniş məlumatlar verilmişdir.

DİO əməkdaşlar daim üzərlərində çalışmalı, tərbiyəvi təsirin istənilən üsullarından istifadə etməklə özünütərbiyəyə və özünütəlimə istiqamətlənməlidirlər.